

15. SHUKHEVYCH, S. (1991) *Moje zhyttya: Spohady — My life: Remembrances*. London: Ukrainian Union Publishing Publication (in Ukrainian).
16. ZAKLYNS'KYY, R. *Spomyny — Memories* [Manuscript] Fund 48. Case 15. p. 4. Viddil rukopysiv L'vivs'koyi naukovoyi biblioteky im. V. Stefanyka — The department of manuscripts of the Lviv scientific library named after Vasil Stefanyk. Lviv (in Ukrainian).
17. SADOVYY, I. (2003) *Bezimenni pluhatari: Povisti, p'yesy — Nameless ploughers: stories, dramas*. Kyiv: Veselka. Publisher Olena Teliha (in Ukrainian).
18. LEPKYY, B. (1991) *Tvory — Works*. Kyiv: Dnipro. Vol. 2 (in Ukrainian).
19. LEPKYY, B. (1991) *Tvory — Works*. Kyiv: Dnipro. Vol. 2 (in Ukrainian).
20. ZHURBENKO, L. (1909). *Filyister: podiyi z rodyynnoho zhyttya — Filyister: events from domestic life*. The circulation of Ukrainian -Russian Union of Publishing (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 11 жовтня 2014 р.

УДК 94(477.2)

В. Л. Цубенко

**ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ НОВОРОСІЙСЬКОГО
(ХЕРСОНСЬКОГО) ВІЙСЬКОВОГО ПОСЕЛЕННЯ КАВАЛЕРІЇ
(1817–1857)**

Одеська державна академія будівництва та архітектури,
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, 65029, Україна

Цубенко Валерія Леонідівна, д. і. н., проф., завідувач кафедри
українознавства, e-mail: Valeriya-77@yandex.ru

АНОТАЦІЯ

На сучасному етапі розвитку історичної науки проблема військових поселень кавалерії в Україні вимагає неупередженого вивчення та правдивого висвітлення. Метою даної публікації є дослідження питань розвитку військової організації та бойового використання Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. На базі широкого кола архівних і опублікованих джерел встановлено, що військова організація становила загальний для кавалерійських частин поділ на ескадрони, полки, дивізії. Новоросійське військово-поселення кавалерії складалося із 12

полків, які об'єднувалися у три дивізії — Бугську уланську, 3-тю уланську, 3-тю кірасирську. Уряд Олександра I приділяв досить велику увагу термінам служби і створенню спеціальних установ для проведення наборів рекрутів. У статті вперше доведено, що військові підрозділи Новоросійського військового поселення несли внутрішню охоронну службу, брали участь у бойових діях у війнах, які вела Російська імперія, зокрема, у російсько-турецькій війні 1828–1829 рр., у придушенні Польського повстання 1831 р. і Угорського повстання 1849 р., у Кримській війні 1853–1856 рр. Визнанням бойових заслуг і військової доблесті військових поселенців стали височайші нагороди. Стала очевидною необхідність переозброєння армії, зміни принципів її комплектування, змінювалася і воєнна тактика. Військова організація Російської імперії, зокрема військових поселень кавалерії, потребувала низки реформ, які були реалізовані у 60–70-ті роки XIX ст.

Ключові слова: *Новоросійське (Херсонське) військове поселення кавалерії; поселенці; дивізія; полк; служба.*

В. Л. Цубенко

**ВОЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ НОВОРОССИЙСКОГО
(ХЕРСОНСКОГО) ВОЕННОГО ПОСЕЛЕНИЯ КАВАЛЕРИИ
(1817–1857)**

Одесская государственная академия строительства и архитектуры,
ул. Дидрихсона, 4, Одесса, 65029, Украина

Цубенко Валерия Леонидовна, д. и. н., проф., заведующая кафедрой украиноведения, e-mail: Valeriya-77@yandex.ru

АННОТАЦИЯ

На современном этапе развития исторической науки проблема военных поселений кавалерии в Украине требует пристального изучения и правдивого освещения. Целью данной публикации является исследование вопросов развития военной организации и боевого использования Новороссийского (Херсонского) военного поселения кавалерии. На базе широкого круга архивных и опубликованных источников установлено, что военная организация составляла общее для кавалерийских частей разделение на эскадроны, полки, дивизии. Новороссийское военное поселение кавалерии состояло из 12 полков, которые объединялись в три дивизии — Бугскую уланскую, 3-ю уланскую, 3-ю кирасирскую. Правительство Александра I уделяло достаточно большое внимание срокам службы и созданию специальных учреждений для проведения наборов рекрутов. В статье впервые доказано, что военные подразделения Но-

вороссийского военного поселения несли внутреннюю охранную службу, участвовали в боевых действиях в войнах, которые вела Российская империя, в частности, в русско-турецкой войне 1828–1829 гг., в подавлении Польского восстания 1831 г. и Венгерского восстания 1849 г., в Крымской войне 1853–1856 гг. Признанием боевых заслуг и военной доблести военных поселян стали высочайшие награды. Стала очевидной необходимость перевооружения армии, изменения принципов ее комплектования, менялась и военная тактика. Военная организация Российской империи, в том числе военных поселений кавалерии, нуждалась в ряде реформ, которые были реализованы в 60–70-е годы XIX в.

Ключевые слова: Новороссийское (Херсонское) военное поселение кавалерии; поселяне; дивизия; полк; служба.

V. L. Tsubenko

**MILITARY ORGANIZATION OF THE NOVOROSSIYSK
(KHERSON) CAVALRY MILITARY SETTLEMENT
(1817–1857)**

Odessa State Academy of Construction and Architecture,
4 Didrihsone St., Odessa, 65029, Ukraine

Tsubenko Valeriya Leonidivna, Doctor of History, Professor, Head of Ukrainian Studies Department, e-mail: Valeriya-77@yandex.ru

ABSTRACT

At the present stage of development of the science of History the problem of the cavalry military settlements in Ukraine requires an unbiased study and a truthful account of the matter. This publication presents the study on the problems of development of the military organization and combat use of the Novorossiysk (Kherson) cavalry military settlement. On the basis of a wide range of archival and published sources, it has been found that this military organization, like all the cavalry units, was divided into squads, regiments and divisions. The Novorossiysk cavalry military settlement consisted of 12 cavalry regiments, which were combined into three divisions — Bug Uhlans, 3rd Uhlans, 3rd Cuirassiers. The government of Alexander I gave quite a lot of attention to service terms and to the establishment of special institutions for recruiting. This article is the first to prove that the troops of the Novorosiysk military settlement were bearing internal security service, took part in combat operations in the wars waged by the Russian Empire, namely, in the Russo-Turkish War of 1828–1829, in suppressing of the Polish uprising of 1831 and Hungarian uprising of 1849, in the Crimean War of 1853–1856. The

military settlers were recognized with the highest military awards for combat merits and military valor. It became obvious that it is necessary to rearm the army and change the principles of recruitment. The military tactics also changed. The military organization of the Russian Empire, including the cavalry military settlements, needed a number of reforms, and such reforms were implemented in the '60s and '70s of the nineteenth century.

Key words: *Novorossiysk (Kherson) cavalry military settlement; settlers; division; regiment; corps.*

З утворенням незалежної Української держави розпочався новий період у її історії, що поклав початок фундаментальному переосмисленню історії як цілісного процесу, очищення її від ідеологічних нашарувань. І на сучасному етапі розвитку історичної науки проблема військових поселень кавалерії в Україні вимагає неупередженого вивчення та правдивого висвітлення, об'єктивного наукового підходу до конкретних фактів і тенденцій розвитку. Військовим поселенням кавалерії присвячено чимало наукових праць. Однак на сьогодні ми не можемо стверджувати, що дана тема вичерпана. Копітка багаторічна робота щодо реконструкції військової організації військових поселень кавалерії з 1817 по 1857 р. дозволила автору даної публікації конкретизувати і з'ясувати особливості функціональної структури дивізій Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії.

Метою даної публікації є дослідження питань розвитку військової організації та бойового використання Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. Зазначимо, що обрана тема до цього часу не стала об'єктом дослідження в українській і зарубіжній історіографії, хоча окремі її аспекти розпорошені у працях С. М. Ковбасюка [9], Т. Д. Липовської [12] і К. М. Ячменіхіна [27]. У статті використані неопубліковані джерела, зокрема, це документальні матеріали фондів Державного архіву Миколаївської області, Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, Державного архіву Одеської області, Російського державного військово-історичного архіву (м. Москва).

Кавалерійські військові поселення на території України розпочали влаштовувати у 1817 р. Передбачаючи негативну реакцію козаків на військові поселення, в січні 1817 р. військова ад-

міністрація намагалася зберегти Бузьке військо і пристосувати його якимось чином до планів О. А. Аракчеєва. Про це свідчить записка отамана М. Р. Кантакузіна 31 січня 1817 р. «Погляд на перетворення Бузького козацького війська в кавалерійські полки». Він пропонував приєднати до бузьких козаків жителів селищ Великий Буялик, Пересадівка, Олександрівка, Костянтинівка, Сербулівка і Солоне, і тоді можна з них сформувати не один, як планувалося раніше, а два регулярних кавалерійських полки, що мало б скласти 12 діючих і 6 резервних ескадронів. Цей проект отамана М. Р. Кантакузіна не влаштував О. А. Аракчеєва і не був реалізований [24, с. 156–161].

Після проведення підготовчої роботи й описання станиць, хуторів і навколишніх сіл бузькі козаки переходили під керівництво графа І. О. Вітта. У червні 1817 р. він видав спеціальний наказ про перетворення Бузького війська у військоове поселення кавалерії [24, с. 179]. Цей наказ, як і передбачав І. О. Вітт, викликав протест серед козацтва станиць Красносельської, Михайлівської, Григор'ївської, Нерубайської, Сердечної, Лозоватської, Лагирської, Водяної і Рудої [24, с. 184]. Проти козаків направили піхотні частини і локалізували групу невдоволених.

У вересні 1817 р. назву Бузького козацького війська анулювали, а з 8 жовтня 1817 р. офіційно сформували Бузьку уланську дивізію, що складалася з 4 полків. Офіцерів колишнього Бузького війська в улани переводили «обережно, щоб не поселити недовіру до уряду» [20, арк. 210].

Новоросійське військоове поселення кавалерії складалося з трьох поселених дивізій: Бузька уланська дивізія (Бузький, Одеський, Вознесенський, Ольвіопольський полки), 3-тя Українська уланська дивізія (Український, Новоархангельський, Новомиргородський, Єлисаветградський полки), 3-тя кірасирська дивізія (Орденський, Стародубовський, Принца Альберта Пруського, кн. Олени Павлівни полки) [12, с. 42].

Бузька уланська дивізія складалася з 1, 2, 3, 4-го Бузьких уланських полків. У червні 1830 р. вона стала 1-ю Резервною уланською дивізією. Українська уланська дивізія складалася з 1, 2, 3, 4-го Українських уланських полків, з 25 червня 1830 р. стала 2-ю Резервною уланською дивізією [14, 212–213]. У 1830 — у 40-х рр. в округах полки цих дивізій були перейме-

новані. Так, 1-й Бузький уланський полк став Бузьким, 2-й — Одеським, а з 1846 р. Його Св. Герц. Нассауського, 3-й — Вознесенським, 4-й — Ольвіопольським. З 25 червня 1830 р. 1-й Український уланський полк став Українським, а з 1849 р. Ерцгерцога австрійського Леопольда; 2-й — Новоархангельським; 3-й — Новомиргородським; 4-й — Єлисаветградським [14, 212–213]. Полки 3-ї кірасирської дивізії не змінювали своїх назв за весь період існування військового поселення.

Поселений кавалерійський полк Новоросійського (Херсонського) військового поселення складався з 6 ескадронів діючих, 3 поселених і 3 резервних, 2 фурштатських рот і роти служилих інвалідів. Полк розташовувався в окрузі свого поселення у такому порядку: діючі ескадрони квартирували 1-й — дивізіон у першому поселеному окрузі, 2-й — дивізіон у другому поселеному окрузі, 3-й — дивізіон у третьому поселеному окрузі; резервні ескадрони квартирували в поселених ескадронах своїх номерів, а саме 1-й в 1-му, 2 в 2-му, 3 в 3-му. Фурштатська рота призначалася при кожному поселеному батальйоні чисельністю до 200 чоловік і керувалася спеціальним командиром. Діюча фурштатська рота розміщувалася в поселеній фурштатській роті [15, с. 43–47].

Поселені і резервні ескадрони значилися за № 1, 2, 3, фурштатські й інвалідні роти у складі поселеного полку не мали номера, а лише назву [15, с. 25–26]. Чотири резервних ескадрони в дивізії склали резервний полк [15, с. 53]. Поселений ескадрон складався: обер-офіцерів 1, унтер-офіцерів 9, кантоністів 120, а батарея — обер-офіцерів 1, унтер-офіцерів 9, кантоністів 136 [23, с. 272].

Обов'язком діючих і резервних частин поселеного полку була військова служба. Строк її тривав 20 років: 15 — у діючих і 5 — у резервних ескадронах [15, с. 55–56]. Після закінчення терміну військової служби солдат повертався на місце попереднього проживання, якщо був не з округу військового поселення, або вступав до складу неслужилих інвалідів. Так, у 1–4-му округах у 1857 р. звільнили в безстрокову відпустку за вислугу 20 років — 1 рядового, за вислугу 15 років — 7 унтер-офіцерів, 38 рядових, тобто всього 46 чоловік [6, арк. 73].

Офіцерський склад військових частин Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії змінювався:

командирів переводили в різні військові округи. Так, 1832 р. ротмістр Ольвіопольського уланського полку Лазаренко був переведений в Одеський уланський полк. Майор Яхонзов наполягав на призначенні поручика Шеміотта командиром 3-го поселеного ескадрону і затвердженні штаб-ротмістра Трофінцова командиром 2-го поселеного ескадрону на посаду ротмістра [21, арк. 1, 7].

Наказом 26 серпня 1818 р. на території Херсонської губернії, де розташовувалося поселення, дозволялось стягувати по 2 крб. з 500 осіб замість поставки одного рекрута. Дворянство цієї губернії вважало більш вигідним для себе залишати рекрута в господарстві і клопотало про дозвіл саме «відкупатися» від цієї повинності [3, арк. 65].

У 1834 р. військові поселенці отримали право, замість обов'язку нести службу, виставляти рекрута [23, с. 74]. Набір у рекрути розпочали 1 листопада 1834 р. Рекрутська черга кожної сім'ї визначалася кількістю чоловіків 18–60 років. Звільнялися від військової служби лише сліпі на два ока, без руки або без ноги або позбавлені всякої дії [22, арк. 3–5]. Новоросійські військові поселенці поступали в рекрути через кожні два роки по 8 рекрутів з 1000 чоловіків.

У 1850-х рр. начальник 1–8-го округів Новоросійського військового поселення звертався до Одеського градоначальника з проханням вжити заходів для своєчасного призову на службу солдатських синів, які проживали у м. Одесі. Серед них: Тимофій Томорченко, Дем'ян Колесніков, Федір Шинкарюк, Петро Яковлєв, Микола Мазурук; до 14-річного віку: Олександр Павлов, Іван Чернявський; до 8-річного віку діти мешкали в Одеському виховному будинку: Семен Герпилов, Дмитро Тимофєєв, Яків Куніков, Феофан Радіонов [5, арк. 18–24].

Складовою частиною внутрішньої служби військових поселенців були щорічні навчання та огляди поселення, на яких поселенці демонстрували військове мистецтво. У травні 1834 р., під час подорожі по м. Єлисаветграду, маршал Мармон герцог Рогузький отримав дозвіл Миколи I відвідати військові навчання кавалерійських ескадронів, шпиталі, конезаводи, поля поселенців Новоросійського військового поселення [8, с. 200]. Ось як він описував своє перебування в м. Єлисаветграді: «Граф Вітт наказав зібрати бригаду уланів і бригаду кірасирів. Пер-

шу складали полки Новомиргородський і графа Вітта; другу — полки Великої Княгині Олени Павлівни і Стародубівський. 31 травня 1834 р., вранці, я оглянув кавалерію і бачив її маневри: вона була вишикувана в 2 лінії і виконувала різноманітні вправи з надзвичайною точністю і правильністю. Дві речі вразили мене, і обидві їх я визнаю: перша, що при закінченні атак не вимагають від військ ніякої регулярності, і друга, що кірасири озброєні піками...» [17, с. 160–162, 170–171].

Поселенці комплектували діючі і резервні частини військового поселення через інститут кантоністів. Діти-хлопчики корінних жителів округів військового поселення називалися військовими кантоністами. У 1836 р. з ліквідованих Катеринославського і Херсонського батальйонів і Дмитрієвського півбатальйону військових кантоністів формувалися в кожному окрузі по два ескадрони кантоністів і дві артилерійські батареї. Всіх кантоністів, які знаходилися при своїх батьках і вихователях, зараховували в 2-й кавалерійський корпус [16, с. 871–875].

По досягненні вісімнадцятирічного віку кантоністи, здатні до стройової служби, направлялися в резервні ескадрони і батальйони. По досягненні двадцяти років вони вступали в діючі ескадрони своїх полків рядовими, а ті з них, які пройшли курс навчання в школах, отримували чин унтер-офіцерів. Так, у 1855 р. у місто Вознесенськ направили кантоністів 20 років, які проживали з батьками у місті Севастополі (за несвоєчасну явку вони підлягали стягненню і на них заводили судові справи) [1, арк. 1–2].

Маніфестом 26 серпня 1856 р. солдатські діти звільнялися від належності до військового відомства і категорія кантоністів ліквідовувалася. Вони виключалися з кантоністських закладів військового відомства і приписувалися у вільний податний стан [4, арк. 62].

На початок 1828–1829 рр. одну частину резервних батальйонів залишили в найближчих прикордонних військах. Іншу частину виводили за кордон для того, щоб зайняти місця в тилу армії — за Дунаєм [18, арк. 1]. І. О. Вітт вважав, що з'єднання резервних військ з частиною діючих військ є незручним і не виправдовує вже мети [18, арк. 2]. Військові поселенці брали участь у бойових діях російсько-турецької війни

1828–1829 рр. [13, с. 1031–1046]. Відомо, що в 1828 р. 4-й Бузький уланський полк брав участь у російсько-турецькій війні 1828–1829 рр. У цьому полку було 60 чоловіків, жителів с. Ольшанка [10, с. 323].

Навчальний процес, обмундирування і озброєння рекрутів не ускладнювали перехід у діючі батальйони. Підсилення військ 40 батальйонами прискорило успіх. Спочатку планувалося зайняти Молдавію, потім — фортецю Журжи, «охорона Крайова». Резервні батальйони знаходилися на невеликій відстані від діючих військ, щоб укомплектовувати найпостраждаліші полки [18, арк. 3–6]. За процес обмундирування відповідали волосні начальники [7, арк. 70].

Відомо також, що у поселенні служили і проживали поляки. Переважно це були шляхтичі, які отримували направлення у Новоросійське військоове поселення як покарання за участь у Польському повстанні 1830–1831 рр. Так, у 1832 р. з Кам'янця-Подільського відправили шляхтича Івана Маменовського на виховання до військового поселенця округу полку Принца Альберта Пруського, шляхтича Маврикія Коселацького по досягненні повноліття призначили на службу в резервні ескадрони Новомиргородського уланського полку [19, арк. 1–2]. За участь у Польському повстанні Северин Трензовський і Ілля Тарновський були відправлені в резервні ескадрони Бузького уланського полку, неповнолітні шляхтичі Іван Домбровський, Федір Беличукий, Андрій Вишневий відправлені на виховання військовим поселенцям округу Єлисаветградського уланського полку, Томаш Вішинський, Осип Тероговський, Осип Зелінський, Яків Войцеховський і Ян Лобенецький відправлені на виховання військовим поселенцям Бузького уланського полку [19, арк. 3–5].

У 1849 р. Бузькі уланські полки брали участь у придушенні Угорського військового повстання. Так, зокрема, серед них були жителі с. Ольшанка, серед яких навіть були жертви [11, с. 416–417].

Кримська війна 1853–1856 рр. стала значним випробуванням для збройних сил Російської імперії. Для її проведення були залучені й військові Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. Військові поселенці Новоросійського військового поселення кавалерії с. Ольшанка брали ак-

тивну участь у військових діях Кримської війни 1853–1856 рр. [11, с. 416–417]. Формулярні списки підтверджують участь поселенців у військових діях Кримської війни. Так, О. І. Винокурів, М. Я Вітвицький, І. Т. Безкровний, Г. М. Павловський були нагороджені бронзовою медаллю на Андріївській стрічці за участь у Кримській війні 1853–1856 рр. [26, арк. 123, 143, 181–182, 232–233]. Вони не лише брали участь у бойових діях, але й перевозили хворих і поранених Кримської і Південної армій [25, арк. 287]. Серед них відзначились: І. Сими́ров, П. Самсонов, П. Приходько, І. Петров, Я. Некрасов і Ф. Григор'єв [25, арк. 288].

Новоросійські військові поселенці Херсонської губернії надавали ночівлі і підводи військам, які рухалися через округи поселення, на період їхнього переходу. Так, наприклад, усі війська, що йшли від Кременчука через Олександрійський повіт, були направлені в поміщицькі села. Рух військ у 1853–1854 рр. був досить великий [2, арк. 1–2].

Отже, військова організація становила загальний для кавалерійських частин поділ на ескадрони, полки, дивізії. Новоросійське військово-поселення кавалерії складалося із 12 полків, які об'єднувалися у три дивізії — Бузьку уланську, 3-тю уланську, 3-тю кірасирську. Уряд Олександра I приділяв досить велику увагу термінам служби і створенню спеціальних установ для проведення наборів рекрутів. Модернізація системи підготовки й проведення рекрутських наборів у пореформений період в Україні була викликана необхідністю приведення її у відповідність зі зміною правового статусу селян всіх категорій. Відбулася уніфікація складу військових поселенців: діюча частина підпорядковувалася загальноармійському командуванню і комплектувалася на основі рекрутських наборів. Після Кримської війни (1853–1856) формування запасу армії було продовжено. Загальний строк служби нижчих чинів скоротили до 15 років.

Військові підрозділи Новоросійського військового поселення несли внутрішню охоронну службу, брали участь у бойових діях у війнах, які вела Російська імперія, зокрема, у російсько-турецькій війні 1828–1829 рр., у придушенні Польського повстання 1831 р. і Угорського повстання 1849 р., у Кримській війні 1853–1856 рр. Визнанням бойових заслуг і військової

доблесті військових поселенців стали височайші нагороди. Воєнні дії відбувалися в якісно нових умовах, викликаних застосуванням передової техніки. Стала очевидною необхідність переозброєння армії, зміни принципів її комплектування, змінювалася і воєнна тактика. Військова організація Російської імперії, зокрема військових поселень кавалерії, потребувала низки реформ, які були реалізовані у 60–70-ті роки XIX ст.

Література та джерела

1. Державний архів Миколаївської області. — Ф. 230. — Оп. 1. — Спр. 2121.
2. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 1. — Оп. 193. — Спр. 56.
3. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 220. — Спр. 1.
4. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 272.
5. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 310.
6. ДАОО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 88.
7. ДАОО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 91.
8. Кандаурова Т. Н. Российские военные поселения XIX века глазами европейцев / Т. Н. Кандаурова // Новая и новейшая история. — 2012. — № 5. — С. 186–207.
9. Ковбасюк С. М. Військові поселення кінноти. Заснування і поширення військових поселень на Україні: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Ковбасюк Самсон Михайлович. — Одеса, 1945. — Ч. 1. — 289 с.
10. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Херсонские епархиальные ведомости. Прибавления. — 1891. — № 11. — С. 322–339.
11. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Херсонские епархиальные ведомости. Прибавления. — 1891. — № 14. — С. 414–417.
12. Липовская Т. Д. Социально-экономическое положение военных поселенцев на Украине (1817–1857 гг.) / Т. Д. Липовская. — Днепропетровск, 1982. — 83 с.
13. Липранди И. Исторические замечания / И. Липранди // Русский архив. — 1866. — № 7. — С. 1031–1046.
14. Обзор состава и устройства регулярной русской кавалерии / [сост. П. А. Иванов]. — СПб., 1864. — 317 с.
15. Положение о военном поселении регулярной кавалерии. — СПб., 1827. — 77 с.
16. Положение о сформировании из военных кантонистов кавалерийских эскадронов и артиллерийских батарей в округах военного поселения кавалерии // Полное собрание законов Российской империи. Собрание II. — СПб., 1837. — Т. XI: 1836. — Отд. I. — № 9466. — С. 871–875.

17. Путешествие маршала Мармона герцога Рогузского в Венгрию, Трансильванию, Южную Россию, по Крыму и берегам Азовского моря, в Константинополь, некоторые части Малой Азии, Сирию, Палестину, Египет. — М., 1840. — Т. 1. — 266 с.
18. Російський державний військово-історичний архів (далі — РДВІА). — Ф. 1. — Оп. 1. — Т. 3. — Спр. 3789.
19. РДВІА. — Ф. 404. — Оп. 2. — Спр. 6080.
20. РДВІА. — Ф. 405. — Оп. 1. — Спр. 22.
21. РДВІА. — Ф. 405. — Оп. 2. — Спр. 8425.
22. РДВІА. — Ф. 405. — Оп. 4. — Спр. 1522.
23. Столетие военного министерства. Т. IV, ч. 2, кн. 1, отд. 2: Комплектование войск в царствование императора Николая I / Сост. В. В. Щепетильников, Н. П. Михневич. — СПб., 1907. — 330 с.
24. Хиони И. А. Бугские казаки и их борьба против феодально-крепостнического гнета (последняя четверть XVIII — первая четверть XIX века): дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Хиони Иван Александрович. — Одесса, 1973. — 212 с.
25. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІА України у м. Києві). — Ф. 1316. — Оп. 1. — Спр. 29.
26. ЦДІА України у м. Києві. — Ф. 1316. — Оп. 1. — Спр. 73.
27. Ячменихин К. М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия / К. М. Ячменихин. — Чернигов : Сіверянська думка, 2006. — 444 с.

REFERENCES

1. Derzhavnyj arhiv Mykolaiv's'koi' oblasti — The State archives of Mykolaiv region. F. 230. Reg. 1. D. 2121 (in Ukrainian).
2. Derzhavnyj arhiv Odes'koi' oblasti — The State archives of Odessa region. F. 1. Reg. 193. D. 56 (in Ukrainian).
3. Derzhavnyj arhiv Odes'koi' oblasti — The State archives of Odessa region. F. 1. Reg. 220. D. 1 (in Ukrainian).
4. Derzhavnyj arhiv Odes'koi' oblasti — The State archives of Odessa region. F. 2. Reg. 1. D. 272 (in Ukrainian).
5. Derzhavnyj arhiv Odes'koi' oblasti — The State archives of Odessa region. F. 2. Reg. 1. D. 310 (in Ukrainian).
6. Derzhavnyj arhiv Odes'koi' oblasti — The State archives of Odessa region. F. 7. Reg. 1. D. 88 (in Ukrainian).
7. Derzhavnyj arhiv Odes'koi' oblasti — The State archives of Odessa region. F. 7. Reg. 1. D. 91 (in Ukrainian).
8. KANDAUROVA, T. N. (2012) Rossiyskie voennye poseleniya XIX veka glazami evropeytssev — Russian military settlement of the nineteenth century through the eyes of Europeans, *Novaya i noveyshaya istoriya. Modern and Contemporary History*. 5. p. 186–207 (in Russian).
9. KOVBASIUK, S. M. (1945) Vijs'kovi poselennja kinnoty. Zasnuvannja i poshyrennja vijs'kovyh poselen' na Ukraїni: dys. ... kand. ist.

- Nauk — Military settlement cavalry. The establishment and spread of military settlements in Ukraine: Dis. ... candidate. ist. Sciences : 07.00.02. — Odessa — P. 1 (in Ukrainian).
10. Letopis' prihoda s. Ol'shanki Sv. Ioanna Milostivogo cerkvi (1891) Chronicle comes with. Olshanka St. Ioanna the Merciful Church, *Hersonskie eparhial'nye vedomosti. Pribavlenija.* — *Kherson diocesan sheets. Additions.* 11. p. 322-339 (in Russian).
  11. Letopis' prihoda s. Ol'shanki Sv. Ioanna Milostivogo cerkvi (1891) Chronicle comes with. Olshanka St. Ioanna the Merciful Church, *Hersonskie eparhial'nye vedomosti. Pribavlenija.* — *Kherson diocesan sheets. Additions.* 14. p. 414-417 (in Russian).
  12. LIPOVSKAYA, T. D. (1982) *Social'no-jekonomicheskoe polozenie voennyh poseljan na Ukraine (1817-1857 gg.) — Socio-economic status of military settlers in the Ukraine (1817-1857).* Dnepropetrovsk (in Russian).
  13. LIPRANDI, I. (1866) *Istoricheskie zamechanija — Historical remarks, Russkij arhiv — Russian archives.* 7. p. 1031-1046 (in Russian).
  14. IVANOV, P. A. (1864) *Obozrenie sostava i ustrojstva reguljarnoj russkoj kavalerii — Review of the device and the regular Russian cavalry* (in Russian).
  15. *Polozhenie o voennom poselenii reguljarnoj kavalerii (1827) — The position of the military settlements regular cavalry* (in Russian).
  16. *Polozhenie o sformirovanii iz voennyh kantonistov kavalerijskih jeskadronov i artillerijskih batarej v okrugah voennogo poselenija kavalerii (1837) — The position of the constitution of military cantonments cavalry squadrons and artillery batteries in the districts of military settlements cavalry — Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Complete Collection of Laws of the Russian Empire. Collection II. V. XI. Sub. I. № 9466.* p. 871-875 (in Russian).
  17. ANON. (1840) *Puteshestvie marshala Marmona gercoga Roguzskogo v Vengriju, Transil'vaniju, Juzhnuju Rossiju, po Krymu i beregam Azovskogo morja, v Konstantinopol', nekotorye chasti Maloj Azii, Siriju, Palestinu, Egipet — Journey Marshal Marmont duke Roguzskogo in Hungary, Transylvania, Southern Russia, the Crimea and the shores of the Sea of Azov, in Constantinople, some parts of Asia Minor, Syria, Palestine, Egypt.* Moskov. V. 1 (in Russian).
  18. *Rosijs'kij derzhavnyj vijs'kovo-istorychnyj arhiv — Russian State Military Historical Archive.* F. 1. Reg. 1. V. 3. D. 56 (in Russian).
  19. *Rosijs'kij derzhavnyj vijs'kovo-istorychnyj arhiv — Russian State Military Historical Archive.* F. 404. Reg. 2. D. 6080 (in Russian).
  20. *Rosijs'kij derzhavnyj vijs'kovo-istorychnyj arhiv — Russian State Military Historical Archive.* F. 405. Reg. 1. D. 22 (in Russian).
  21. *Rosijs'kij derzhavnyj vijs'kovo-istorychnyj arhiv — Russian State Military Historical Archive.* F. 405. Reg. 2. D. 8425 (in Russian).
  22. *Rosijs'kij derzhavnyj vijs'kovo-istorychnyj arhiv — Russian State Military Historical Archive.* F. 405. Reg. 4. D. 1522 (in Russian).

23. SCHEPETILNIKOV, V. V., MIHNEVICH, N. P. (1907) *Stoletie voennogo ministerstva — A Century of War Ministry*. V. IV. P. 2, V. 1 Dep. 2: *Komplektovanie vojsk v carstvovanie imperatora Nikolaja I — Acquisition of troops in the reign of Emperor Nicholas I* (in Russian).
24. HIONI, I. A. (1973) *Bugskie kazaki i ih bor'ba protiv feodal'no-krepostnicheskogo gneta (poslednjaja chetvert' XVIII — pervaja chetvert' XIX veka): diss. ... kand. ist. nauk — Boog Cossacks and their struggle against feudal oppression (last quarter of the XVIII — XIX century first quarter) : Diss.... PhD. ist. Sciences: 07.00.02. — Odesa* (in Russian).
25. *Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy v m. Kyjevi — Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev*. F. 1316. Reg. 1. D. 29 (in Ukrainian).
26. *Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy v m. Kyjevi — Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev*. F. 1316. Reg. 1. D. 73 (in Ukrainian).
27. YACHMENIHIN, K. M. (2006) *Armija i reformy: voennye poselenija v politike rossijskogo samodержavija — Army and reform: the military settlements in the policy of the Russian autocracy*. Chernigov: Siveryanska Dumka (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 24 квітня 2014 р.